

1930-cu ilin avqust ayında Bakıda dünyaya göz açan Toğrul Nərimanbəyovun bioqrafiyası XX əsrin bir çox ziddiyetli mərhələlərini əks etdirən ailə tarixçəsinin canlı nümunəsidir. Onun atası Fərman Nərimanbəyov Avropa intellektual çevrələrində de seçilən ziyalı idi. Şuşada doğulub ilkin təhsilini burada alan Fərman sonradan təhsilini Fransanın nüfuzlu Tuluza Universitetində mühəndis-elektrik ixtisası üzrə davam etdirmişdi. O, yalnız elmi-texniki biliklərə deyil, eyni zamanda fransız dilinə və Avropa mədəniyyətinə yiyələnmişdi. Fərman Nərimanbəyovun həyat yoldaşı da Avropa mənşəli tanınmış fransız modeliye İrma Lya Rude idi.

Rənglərlə

Əhatələnən ömür yolu

1930-cu illərin sonlarında Sovet İttifaqında cərəyan edən siyasi repressiyalar intellektual və mədəni harmoniyani darmadağın etdi. Stalin rejiminin "xalq düşməni" damğası ilə həyata keçirdiyi kütłəvi təqib kampaniyası Avropada təhsil almış, müstəqil düşüncəyə malik ziyalıları hədəf aldı. Fərman Nərimanbəyov da bu repressiya dalğasından yan keçə bilmedi, həbs olunaraq Sibire sürgün edildi. 1941-ci ildə isə Toğrulun anası həbs edildi. Beləliklə, o, Sovet totalitarizminin həm milli, həm de sosial təbəqələrə qarşı həyata keçirdiyi sərt assimiliyasiya və nəzarət siyasetinin qurbanına çevrildi. İrma Lya Rude 1961-ci ilə qədər sürgündə yaşamağa məcbur oldu. Onun azadlığı çıxması və Bakıya qayıtması illərlə davam edən müraciətlərinin, gərgin mübarizəsinin, bəlkə də ana ürəyinin sarsılmaz gücünün təntənəsi idi. Anasına bərəət verilməsi və nəhayət ki, Sovet sisteminin müəyyən yuşşalmalarla müşayiət olunan 60-ci illər mərhələsində vətəne dönüşü həmin dövrün siyasi erasında az da olsa, humanist meyillerin baş qaldırmamasına dələlet edir. Tezliklə Fərman Nərimanbəyov da sürgündən qayıtdı.

Toğrul Nərimanbəyovun rəssam kimi formalşması ideoloji sərhədlər daxilində azad təxəyyülün cəsarəti ifadəsi idi. Onun istedadı ilk dəfə olaraq Vilnüs Dövlət İncəsənət İnstitutunda monumental rəssamlıq üzrə təhsil aldığı dövrde nəzərə çarpmaya başladı. Bu sahənin geniş imkanları və ifade vasitələri T.Nərimanbəyovu estetik şablonlardan kənara çıxmaya, öz fərdi bədii üslubunu yaratmaya təşviq edirdi. Əslində monumental sənət sovet ideologiyası üçün ən mühüm bədii təbliğat vasitələrindən biri olsa da, Toğrul bu çərçivələri sadəcə təkrarlamaqla kifayətlənmədi. O, işlədiyi mövzulara başqa estetik və fəlsəfi baxış bucağından yanaşaraq orijinal rəng palitrası, emosional və simvolik qat-

larla zəngin bir üslub formalaşdırıldı. Nəticədə onun sənəti lokal, qlobal baxışın, Şərqi ruhunun, Qərb texnikasının uğurlu sinteziyə çevrildi. 1950-ci illərdən etibarən onun əsərləri yerli və beynəlxalq sərgilərdə nümayiş olunmağa başladı. Bu fakt bir daha sübut edir ki, Nərimanbəyovun sənəti yalnız yerli mühitlə məhdudlaşdırılmış, əksinə, qlobal sənət dairələrində rezonans doğura biləcək universallığa malik idi. Onun sənətdəki uğurları da bu potensialın dövlət seviyyəsində tanınmasına gətirib çıxardı. 1955-ci ildə SSRİ Rəssamlar İttifaqına üzv qəbul olunması, 1964-cü ildə Azərbaycanın əməkdar rəssamı, 1967-ci ildə isə Xalq rəssamı adalarına layiq görülməsi artıq onun sənətinin ictimai status qazanmasına dələlet edirdi. 1974 və 1980-ci illərdə həm Azərbaycan SSR, həm de SSRİ Dövlət mükafatları ilə təltif olunması isə Toğrul Nərimanbəyovun yaradıcılığına verilən yüksək qiymət idi. Nəhayət, 1989-cu ildə SSRİ-nin Xalq rəssamı adına layiq görülməsi onun sənətinin zirvəsi oldu. Bu ada layiq görülen azərbaycanlı sənətkarlar

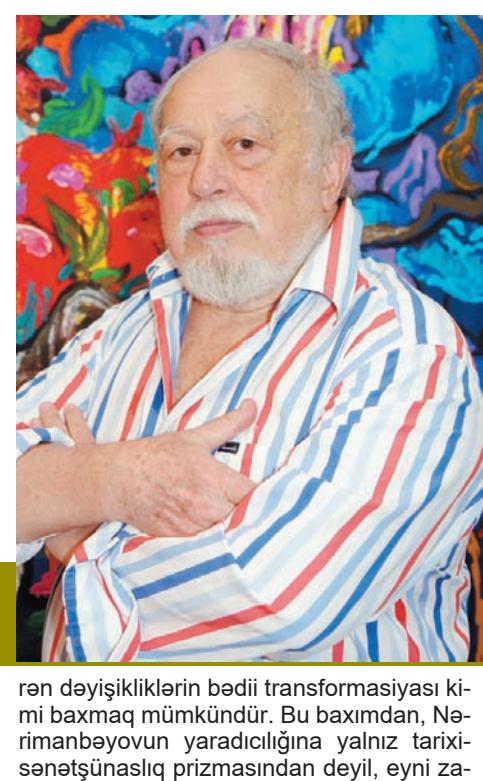
- Mikayıl Abdullayev, Tahir Səlahov və Toğrul Nərimanbəyov

sovet məkanında Azərbaycan təsviri sənətinin üç aparıcı siması kimi tarixə düşdülər. Toğrul Nərimanbəyovun sənətinə geniş rakursdan baxıqdır, onun yaradıcılıq spektrinin rəngarəng olduğu aydın görünür. O, mənzərə, portret, monumental boyakarlıq, kitab illüstrasiyası və teatr rəssamlığı kimi müxtəlif janrlarda fealiyyət göstərmişdir. Bu janr müxtəlifliyinin araxasında duran əsas cəhət isə sənətkarın emosionallığı və həyat hadisələrinə həssas münasibətidir. Onun yaradıldığı obrazlar bir-başa rəssamin daxilində gəlir, eyni zamanda psixoloji, fəlsəfi və mədəni kontekstləri özündə birləşdirən kompozisiyalardır.

Nərimanbəyovun əsərlərində rəng döşüncənin və hissin əsas ifade vasitəsidir.

Rənglər onun əsərlərində emosional yük daşıyır, personajların daxili alemi və epoxanın ruhunu əks etdirir. Bu mənada, onun yaradıcılığı sovet realizmindən kənara çıxan, ekspresionizmə yaxınlığı ilə fərqlənir. Toğrul Nərimanbəyov haqqında məlumat Fransa Müasir İncəsənət Ensiklopediyasında yer almazı isə onun sənətinin beynəlxalq məqyasda da tanındığını və dəyər qazanlığını təsdiqləyir. Bu fakt bir tərəfdən onun Avropa mədəni kontekstində də qəbul olunduğunu, digər tərəfdən isə şəxsiyyətinin və sənətinin universal bəşəri mahiyət dəşidığını sübut edir.

Bütün böyük sənətkarlar kimi, Toğrul Nərimanbəyovun yaradıcılığı da müəyyən inkişaf mərhələlərini keçmiş, tematik və estetik baxımdan müxtəlif dövrlərə bölmüşdür. Onun sənətinə şəxsi təcrübələrin estetik ifadəyə çevriləməsi, daxili dünyasında baş ve-

rən dəyişikliklərin bədii transformasiyası ki mi baxmaq mümkündür. Bu baxımdan, Nərimanbəyovun yaradıcılığına yalnız tarixi sənətşünaslıq prizmasından deyil, eyni zamanda psixoloji və fəlsəfi baxış bucağından yanaşmaq daha ədalətlə olar. Yaradıcılığının ilk dövrü realizmə ekspressionizmin sintezində formalaşan rəng duymu və kompozisiya axtarıları ilə səciyələnir. Bu dövrde çəkdiyi "Bayıl mənzəresi", "Fırtınadan da güclü", "Səadət", "Sevinc", "Həyat naminə", "İşıqlı gələcək uğrunda" kimi əsərlər bədii emosiyası söyklənən fərdi baxışın ifadəsidir. Əsərlərdə sənətkarın dövrün ideoloji kontekstini bədii duymu ilə necə uzlaşdırıldığı açıq görünür. Növbəti mərhələdə isə rəssam fərdi portretlər üzərində daha çox düşünməyə başlayır. Bu dövr onun yaradıcılığında psixoloji derinliyin, obrazların daxili dünyasına nüfuzu ilə xarakteriz olunur. Rəssam bu mərhələdə sənətin müxtəlif sahələrindən olan dostlarına - yazıçı, şair, müsiqici və rəssamlara həsr etdiyi portret kompozisiyalarında həm sənət adamının xarakterini, həm də epoxadakı mövqeyini ustalıqla əks etdirir. "Şair Fikret Qoca", "Yazıcı Anar", "Rəssamın ailəsi", "Ana" və xüsusi "Səttar Bəhlulzadə" kimi portretlər yalnız zahiri oxşarlığı deyil, modelin daxili enerji yükünü də vizual estetikaya çevirir. Xüsusi "Səttar Bəhlulzadə" obrazı Azərbaycanın təsviri sənətində bir dəhənin estetik baxışı kimi dəyərləndirilə bilər.

Toğrul Nərimanbəyovun menzərə janrına müraciəti də onun milli yaddaşla olan eləqəsinin təzahür forması idi. "Doğma şəhər", "Bakı", "Qədim Naxçıvanın panorama", "Göyçay bağlarında", "Dağların mahnisi" kimi əsərlərində o, Azərbaycanın yalnız fiziki coğrafiyasını deyil, ruhunu, koloritini, həyat tempini və mədəni assosiasiyalarını əks etdirir. Bu əsərlərdə rəssam sadəcə təbəti müşahidə edən deyil, onunla dialoq quran sənətkar kimi çıxış edir. Təsvir etdiyi mənzərlərdəki işq, rəng, hərəkətlilik hissi Azərbaycan torpağının bərəkətini və ruh yüksəklərini ifade edir. Toğrul Nərimanbəyovun yaradıcılığının mühüm cəhətlərindən biri də onun musiqi ilə əlaqəsidir. O, həm də peşəkar səviyyədə vokala məşğul olan, gözəl ses tembrinə malik sənətkar idi. T.Nərimanbəyovun vokal sənətinə bağlılığı təsviri sənətəki ritm və harmoniyanın səbəblərindən biri kimi dəyərləndirilir. Rəssamin firçası da sanki musiqi kimi axır, tonallıq dəyişir, ritmle yüksələrək melodik konturlar alır. Rənglərlə ifa olunan simfoniyalar, vizual musiqilər onun əsərlərinin ayırmaz hissəsinə çevrilmişdir. Dünya vokal klassiklərini - opera ariyalarını, xalq nəğmələrini ustalıqla ifa etməsi isə onun estetik zövqünün nə qədər zəngin və incə olduğunu göstərir.

Toğrul Nərimanbəyov dünya bədii irlərin də zənginləşməsinə xidmət etmişdir. Ulu Öndər Heydər Əliyevin Toğrul Nərimanbəyovun sənətinə xüsusi diqqət və rəğbəti, onun ziyanlıları və yaradıcı insanlarla verdiyi önəmən təzahür kimi dəyərləndirilməlidir. Heydər Əliyev hələ sovet dövründə başlayaraq Azərbaycanın mədəni simasını formalaşdırın rəssamların, yazıçıların, musiqiçilərin fəaliyyətini diqqət mərkezində saxlamış, onların yaradıcılığını dövlət ideologiyası çərçivəsində qorumağa və yaşatmağa çalışmışdır. Bu kontekstdə Toğrul Nərimanbəyovun yüksək bədii-estetik meyollarla işləmiş əsərləri, xalq ruhuna, Azərbaycan torpağına və insanına bağlılığı onun dövlət tərəfindən dəstəklənəsini əsas səbəblərindən biri idi. 2000-ci ilin avqustunda Toğrul Nərimanbəyovun "İstiqlal" ordeni ilə təltif edilməsi milli dəyərlərin daşıyıcı kimi qəbul olunduğuna sübutdur. On il sonra - 2010-cu ilin avqustunda isə Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə ona "Şərəf" ordeni təqdim olundu. Toğrul Nərimanbəyovun Azərbaycan sənətinə oynadığı tarixi rol bir daha dövlət səviyyəsində təsdiqləndi. 2013-cü il iyunun 2-də, 82 yaşında dünyasını dəyişən bu böyük sənətkar həyatının sonuna qədər sənətinə ali missiyasına - insanı düşünməyə vadər edən, ruhu zənginləşdirən, zamanla dialoqla giren sənət yaratmaq amalına sadıqaldı.

Nəzrin ELDARQIZI, "Respublika".